

Jolanta Sobór

**NAZWISKA W PARAFII TOPOLA KRÓLEWSKA KOŁO ŁĘCZYCY
W LATACH 1811–1828
(na podstawie ksiąg parafialnych)¹**

Wieś Topola Królewska leży 1,5 km na północ od Łęczycy. Od miasta oddziela ją pas bagien zwanych przez miejscową ludność błotami, stąd też dawna nazwa wsi używana jeszcze do XIX w. – Topola Zabłotnia lub Zabrodnia (czyli „za brodem”).

Topola była wsią należącą do króla Władysława Łokietka, który za różne zasługi obdzielał ziemią topolską duchowieństwo, mieszczan i rycerzy. Prawo własności do ziemi było powodem konfliktów między kolejno panującymi książętami a duchowieństwem i mieszczaństwem.

Pierwszy dokument dotyczący Topoli pochodzi z 1268 r.² Wynika z niego, że w tym czasie część wsi należącą do dziekana katedry włocławskiej Alberta, Kazimierz I książę łęczycki i kujawski nadał na prawie niemieckim mieszczanom, po czym został zmuszony do zwrócenia jej prawowitemu właścicielowi.

W 1297 r. Władysław Łokietek, syn Kazimierza I nadał mieszczaninowi łęczyckiemu Pielgrzymowi 5 łanów ziemi wolnych od wszelkich ciężarów w „swojej wsi Topoli”. Na tym tle doszło do sporu z arcybiskupem gnieźnieńskim Jakubem Świnką, który rościł sobie prawo własności do tej ziemi. Spór załagodził starosta łęczycki, który w zamian za część Topoli przekazał arcybiskupowi wieś Piekary koło Piątku. Topola nadal była wsią książęcą, własnością Władysława Łokietka, który od 1267 r. był księciem kujawskim i łęczyckim. Status wsi królewskiej uzyskała w 1320 r., kiedy książę Władysław został królem Polski.

Parafia pod wezwaniem św. Bartłomieja w Topoli istniała prawdopodobnie już w XIII w., jednak pierwsza wzmianka o niej znajduje się w dokumentach

¹ Artykuł napisany na podstawie pracy magisterskiej.

² *Kodeks Dyplomatyczny Polski*, t. II, Warszawa 1842.

z końca XIV w. – w łęczyckich księgach sądowych z 1399 r. wymieniony jest pleban topolski. W późniejszym okresie (być może w XV w.) parafia ta została włączona do parafii w Tumie, który wówczas zwany był Kościołem. Jan Łaski w *Liber beneficiorum*³ podaje, że kościół i parafia w Topoli od niepamiętnych czasów należały do parafii w Tumie. Wymienia też wsie wchodzące w skład parafii topolskiej: Gawrony, Prądzew, Kuchary, Rybitwy, Chrzastówek, Dobrogosty, Kozuby i Korkoszki.

W 1595 r. arcybiskup Stanisław Karnkowski wcielił parafię topolską do scholastyki łęczyckiej. Nie wiadomo dokładnie kiedy parafia w Topoli ponownie się usamodzielniała – prawdopodobnie stało się to w 1599 r., chociaż czasami wymieniany jest też rok 1730, a nawet 1818.

Na początku VIII w. konieczna była rozbiórka starego kościoła, prawdopodobnie ze względu na jego zły stan spowodowany zniszczeniami z okresu wojen szwedzkich. Budowę nowego rozpoczął w 1711 r. kantor łęczycki Wojciech Kamiński.

Pierwsze poświęcenie kościoła, mające umożliwić odprawianie nabożeństw, odbyło się w październiku 1812 r. Ostateczna konsekracja nastąpiła 12 lat później. Świadczy o tym akt konsekracji z datą 28 maja 1724 r. i podpisem biskupa gnieźnieńskiego Franciszka Józefa z Kraszkowic Kraszkowskiego znaleziony w czasie prac remontowych w skrytce ołtarza. Dokument zawiera ponadto informację o dwóch parafiach kościoła – świętych Janie Nepomucenie i Bartłomieju (wcześniej znany był tylko św. Bartłomiej).

Mimo że patronami byli święci Jan Nepomucen i Bartłomiej kościół w Topoli słynął dawniej jako maryjny, obraz Najświętszej Marii Panny przeniesiony ze starego kościoła uważany był za cudowny, i dlatego każdego roku w święto Narodzin Najświętszej Marii Panny ciągnęły do Topoli liczne pielgrzymki. Miejscowa ludność nazywała nawet Topołą „małą Częstochową”.

W czasie II wojny światowej kościół uległ znacznym zniszczeniom. Po wyzwoleniu został odbudowany, ale gruntowny remont przeprowadzono dopiero pod koniec lat osiemdziesiątych – wtedy właśnie odnaleziony został wspomniany akt konsekracji wyjaśniający wiele wcześniejszych wątpliwości dotyczących kościoła i parafii w Topoli Królewskiej.

Zebrany materiał onomastyczny pochodzi z ksiąg parafialnych. Uwzględnia zapisy aktów pochodzące z 15 ksiąg z lat 1811–1828⁴.

Większość ksiąg jest czytelna i dobrze zachowana z wyjątkiem tomów z 1816, 1823 i 1824 r., wszystkie jednak są pogryzione przez korniki i noszą ślady wilgoci.

³ J. Łaski, *Liber beneficiorum Archidiecezji Gnieźnieńskiej*, t. II, Gniezno 1881, s. 429–432.

⁴ Na każdy rok przeznaczona była jedna księga, z wyjątkiem tomu z 1811 r., w którym znajdują się też zapisy dotyczące 1812 r. (wymagało to specjalnego zezwolenia, które również zostało umieszczone w tej księdze). Tomy z roku 1817 i 1827 zaginęły. Łącznie w piętnastu księgach znajduje się 2016 aktów, w tym: zapowiedzi 374; ślubów 198; urodzeń 1077; zgonów 667.

Księgi mają wymiary 36 × 21,5 cm. Oprawione są we wzorzyste tekturowe okładki – kilka tomów dodatkowo zaopatrzonych zostało w krótkie rzemyki, których wiązanie zapobiegało otwieraniu się księgi. Stronice wykonano z grubego papieru czerpanego – niektóre posiadają znaki wodne w postaci napisów (np. KRZECZOW, MIRRAU), figur geometrycznych lub rysunków – stylizowanego drzewa, krzyża.

Różnie przedstawia się sposób prowadzenia poszczególnych ksiąg – niektóre pisane są tematycznie, tzn. mają określoną liczbę stron przeznaczonych na akty ślubów, dalej strony przeznaczone na akty urodzeń i akty zgonów; inne zaś są pisane chronologicznie. Księgi mają dwojaką paginację – uwzględniającą każdą stronę (np. tomy z 1811, 1813 i 1814 r.) lub kartki, tzn. co drugą stronę (m. in. tomy z 1818 i 1822 r.).

W niektórych tomach akty zostały ponumerowane, ale tylko w kilku umieszczono rejestry obejmujące kolejne numery aktów wraz z nazwiskami osób, których dotyczą.

Wszystkie księgi pisane były w dwóch egzemplarzach – jeden przeznaczony był dla urzędu cywilnego zajmującego się rejestrowaniem ludności, drugi był własnością parafii. Pod koniec roku porównywano zapisy w obu księgach i zatwierdzano ich zgodność. Czasem jedyną notatką urzędową była informacja o liczbie stron i dacie oddania do użytku, umieszczona na końcu księgi.

Analiza językowa nazw własnych⁵ lub nieco węższego ich zakresu, czyli nazw osobowych, jest bardzo złożonym problemem budzącym wiele kontrowersji wśród onomastów⁶. Stosują oni różne kryteria podziału nazw własnych wywodzące się z dwóch podstaw klasyfikacyjnych, mianowicie semantycznej (znaczeniowej) i formalnej (strukturalnej)⁷.

Dla potrzeb badań zebranego materiału onomastycznego najlepszy jest podział strukturalny uwzględniający też znaczenie apelatywów motywujących

⁵ Definicje nazwy własnej zawarte w *Encyklopedii wiedzy o języku polskim*: „Nazwy (imiona) własne (nomina propria) przysługują jednostkom, gdy nazwy pospolite przysługują klasom jednostek. Nazwy własne nie mogą być tak definiowane jak nazwy pospolite. Wyraz pospolity coś znaczy (ma znaczenie) a nazwa własna – nazywa. Nazwa własna jest ograniczona do indywiduum. Dla ściślejszej identyfikacji wprowadza się nazwiska i przezwiska, a przy nazwach miejscowych dodatkowe określenia” i *Słowniku terminologii językoznawczej*: „Od imion pospolitych różnią się imiona własne pod względem znaczeniowym redukcją do minimum zakresu znaczeniowego, ograniczonego do danego desygnatu, zaś pod względem gramatycznym tendencją do odmiennego traktowania”.

⁶ Stanowiska niektórych przedstawiła E. Rzetelska-Feleszko, *Znaczenie nazw własnych w procesie komunikacji językowej*, V Ogólnopolska konferencja onomastyki, Poznań 1988, s. 110–117.

⁷ Klasyfikacja semantyczna: W. Taszycki, *Polskie nazwy osobowe*, Warszawa 1924; klasyfikacja strukturalna: S. Rospond, *Struktura i klasyfikacja nazwiska słowiańskiego*, „Rozprawy Komisji Językowej Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego” 1965, t. V. Warto również wspomnieć o propozycji podziału nazwisk wg kryterium leksykalno-pochodzeniowego: J. Mączynski, *Nazwiska łodzian*, Łódź 1970.

antroponimy. Wykorzystanie w klasyfikacji elementów formalnych i znaczeniowych pozwala na możliwie pełną i wszechstronną analizę nazwisk⁸.

Schemat klasyfikacyjny

A. Nazwiska przeniesione do planu antroponimicznego bez wykładników sufiksalnych:

- od nazw pospolitych:
 - 1) od przezwisk,
 - 2) od nazw zawodu i stanowiska,
- od nazw własnych:
 - 1) od imion,
 - 2) odmiejscowe i topograficzne.

B. Nazwiska motywowane morfologicznie:

- odapelatywne,
- odimienne.

C. Nazwiska niejasne i obce.

Zastosowanie podziału nazw według powyższego schematu wykazało ogromną przewagę ilościową nazwisk typu B nad nazwiskami typu A – na ogółem 607 nazwisk męskich (w tym 67 zrekonstruowanych na podstawie nazwisk żeńskich) aż 512 (53 rekonstrukcje) to nazwiska motywowane morfologicznie, a tylko 95 (14 rekonstrukcji) przeniesione.

W niniejszym materiale podano jedynie niektóre przykłady nazwisk, jednak ich ogólna liczba w poszczególnych grupach klasyfikacyjnych została uwzględniona w nawiasach. Wszystkie nazwiska są opatrzone cytatem i lokalizacją obejmującą skrót nazwy miejscowości, rok i stronę księgi, z której został zaczerpnięty⁹.

A. Nazwiska przeniesione do planu antroponimicznego bez wykładników sufiksalnych

– Od nazw pospolitych

1. Od przezwisk (51)

Baran – *Antoni Baran*, Dob. 1812, 97 (: ap. *baran*) por. n. os. *Baran* SSNO

Bicz – *Jakuba Bicza*, Top. 1813, 2, (: ap. *bicz* ‘narzędzie bicia’ SW, L) por. n. os. *Bicz* SSNO

⁸ W artykule uwzględniono wyłącznie nazwiska męskie.

⁹ Nazwiska męskie ujęte w nawias i opatrzone cytatem zawierającym nazwiska żeńskie, zostały zrekonstruowane na podstawie nazwisk żeńskich. Na końcu hasła (w nawiasie po dwukropku) następują objaśnienia etymologiczne wraz ze skrótem nazwy źródła, z którego pochodzą. W przypadku wyrazów powszechnie zrozumiałych ich obecność w słownikach nie została zaznaczona.

- [*Bogacz*] – *Teodory z Bogaczow*, Top. 1812, 58 (: ap. *bogacz*) por. n. os. *Bogacz* SSNO
- Burak* – *Błazeya Buraka*, Dob. 1818, 21 (: ap. *burak*) por. n. os. *Burak* SSNO
- Cholewa* – *Antoniego Cholewy*, Gołocice 1826, 23 (: ap. *cholewa* ‘szyja buta’ SW, L) por. n. os. *Cholewa* SSNO
- Ciabcia* – *Jozefa Ciapci*, Gk. 1813, 113 (: ap. *ciabcia* ‘niezdarna kobieta’ SW)
- Fiugas* – *Jan Fiugas*, Koz. 1814, 43 (: ap. *fiugas* ‘wietrznik, trzpiot’ SW)
- Gmerek* – *Jakoba Gmerka*, Koz. 1811, 21 (: ap. *gmerek* ‘szperacz, dłubacz, maruda’ SW, L)
- Kaleta* – *Błazey Kaleta*, Up. 1816, 124 (: ap. *kaleta* ‘sakwa’ SW, L) por. n. os. *Kaleta* SSNO
- Kara* – *Michał Kara*, Gn. 1811, 4, (: ap. *kara*; może *Kura* – zob. poniżej)
- Karasek* – *Karola Karaska*, Top. 1824, 26 (: ap. *karasek* ‘gatunek ryby’ SW, L) por. n. os. *Karasek* SSNO
- Kura* – *Franciszek Kura*, Gn. 1811, 33 (: ap. *kura*) por. n. os. *Kura* SSNO
- Krupnik* – *Benyamina Krupnika* krawca, Top. 1828, 1, (: ap. *krupnik* ‘zupa’; ten co robi krupy – *krupiarz*’ SW, L) por. n. os. *Krupnik* SSNO
- Łata* – *Jan Łata*, Gn. 1824, 45 (: ap. *łata*) por. n. os. *Łata* SSNO
- Ocet* – *Jan Ocet*, Top. 1814, 47 (: ap. *ocet*)
- Paciorek* – *Grzegorz Paciorek*, Koz. 1815, 6, (: ap. *paciorek* ‘koralik; zdr. *pacierz*’ L) por. n. os. *Paciorek* SSNO
- Pakula* – *Grzegorza Pakuły*, Top. 1812, 44 (: ap. *pakula* ‘splątane włókna z lnu a. konopi; *zatyeczka*’ SW, L) por. n. os. *Pakula* SSNO
- Rat* – *Jakuba Rata*, Top. 1825, 52 (: ap. *rat(a)* ‘ratunek, wybawienie’ SW, L) por. n. os. *Rat* SSNO; niem. n. os. *Ratt Gott*.
- Rok* – *Henryk Rok*, Top. 1828, 19 (: ap. *rok* a. niem. n. os. *Rock Gott*) por. n. os. *Rok* SSNO
- Robak* – *Łukasza Robaka*, Pr. 1816, 15 (: ap. *robak*) por. n. os. *Robak* SSNO
- Skorupa* – *Benedykta Skorupy*, Pr. 1819, 3 (: ap. *skorupa*) por. n. os. *Skorupa* SSNO
- Srala* – *Grzegorza Srali*, Ch. 1819, 48 (: ap. *srala*, *sral* ‘pierdoła, ciemięga’ SW)
- Szmajda* – *Jozef Szmajda*, Dob. 1821, 55 (: ap. *szmajda* ‘mańkut’ SW)
- Szczypiorek* – *Pawła Szczypiorka*, KoD. 1815, 66 (: ap. *szczypiorek*)

Wróbel – *Jędrzey Wrobel*, Ch. 1811, 34 (: ap. *wróbel*) por. n. os. *Wróbel* SSNO

Dwa nazwiska pochodzą od przezwisk utworzonych od rozkazników przeniesionych do planu antroponimicznego ze zmianą ich funkcji:

Wracaj – *Franciszek Wracay*, Ch. 1813, 114 (: czas. *wracać*) por. n. os. *Wracek* [*Wrocek*] – *Wrocisław* SSNO

[*Zabieraj*] – *Heleny z Zabierajów*, Ryb. 1812, 76 (: czas. *zabierać*)

2. Od nazw zawodu i stanowiska (33)

Gajowy – *Adam Gaiowy*, Gk. 1814, 28 (: ap. *gajowy* ‘dozorca leśny’ SW, L; *mieszkaniec leśny* – *Mącz.*) por. n. os. *Gajowski* SSNO

Kołodziej – *Tomasz Kołodziej*, Gn. 1814, 82 (: ap. *kołodziej* ‘stelmach’ SW, L) por. n. os. *Kołodziej* SSNO

Komornik – *Ignacego Komornika*, Top. 1813, 84 (: ap. *komornik* ‘chłop małorolny, komorą lub najmem u kogo mieszkający’ L) por. n. os. *Komornik* SSNO

Krawczyk – *Melchiora Krawczyka*, Top. 1819, 20 (: ap. *krawczyk* ‘terminator krawiecki’ SW, L) por. n. os. *Krawiec* SSNO

Mosiężnik – *Jozefa Kacpra Mosiężnika*, Up. 1821, 60 (: ap. *mosiężnik* ‘ten co wyrabia przedmioty z mosiądzu; brązownik’ SW, L) por. n. os. *Mosiądz* SSNO

Rymarczyk – *Szymon Rymarczyk*, Pr. 1821, 14 (: ap. *rymarczyk* ‘czeladnik rymarski’ SW, L)

Soltys – *Tomasza Soltysa*, Go. 1820, 43 (: ap. *soltys*)

Strzelec – *Franciszka Strzelca*, Top. 1824, 28, (: ap. *strzelec*)

– Od nazw własnych

2. Od imion (7)

Klement – *Karol Klement*, Top. 1814, 58 (: n. os. *Klement* – *Klemens*; niem. n. os. *Clement*, *Klement* Naum.) por. n. os. *Klement* SSNO

Konstanty – *Jozefa Konstantego*, Ryb. 1812, 145 (n. os. *Konstanty*) por. n. os. *Konstanty* SSNO

Marek – *Szymona Marka*, Koz. 1825, 54 (: n. os. *Marek*)

Sulima – *Franciszek Sulima*, Ch. 1811, 34 (: n. os. *Sulim(a)* – *Sulisław*, *Sulimir*, *Sulidziad*) por. n. os. *Sulima* SSNO

Szczęśny – *Walenty Szczęśny*, Koz. 1811, 3 (: n. os. *Szczęśny*) por. n. os. *Szczęśny* SSNO

3. Odmiejscowe i topograficzne (2)

Góra – *Michała Gury*, Gk. 1816, 13 (: n. os. *Góra* – pow. kaliski, płocki SG; może też ap. *góra*) por. n. os. *Góra* SSNO

Sieradzan – *Antoni Sieradzan*, Pr. 1826, 61 (: n. etn. *sieradzan*)

B. Nazwiska motywowane morfologicznie

Nazwiska tego typu tworzono za pomocą kilkunastu przyrostków o różnym stopniu produktywności. Najbardziej produktywny był przyrostek *-ski* (oraz jego formy oboczne *-cki*, *-dzki*). Spośród 464 (+ 53 rekonstrukcje) nazwisk męskich aż 283 (+ 48 rekonstrukcji) zostały utworzone za jego pomocą.

Przyrostek *-ski* występuje czasem w postaci rozszerzonej:

-ow-ski: *Malinowski* – *Woyciecha Malinoskiego*, Top. 1821, 53 (: n. m. *Malina* – pow. kutnowski, por. też *Malinów* – pow. koniński, radomski i *Malinówka* – pow. kielecki, jędrzejowski SG; a. ap. *malina*) por. n. os. *Malinowski* SSNO

-ew-ski: *Grzędzielewski* – *Stanisława Grzędzielewskiego*, Ch. 1824, 44 (: ap. *grzędziel*, *grzędziel* ‘dyszel u sochy’ SW) por. n. os. *Grzedziel*) SSNO

-iń-ski: *Łaciński* – *Jana Łacińskiego*, Gn. 1828, 20 (: nazw. *Łata*)

Niekiedy przyrostek *-ski* występuje po podstawie skróconej:

Borucki – *Franciszek Borucki*, Pr. 1823, 37 (: n. m. *Borucice* – pow. łęczycki SG; a. ap. *boruta* ‘diabeł leśny’ L) por. n. os. *Borucki*, *Borut* SSNO

Etymologię większości nazwisk na *-ski* można wywieść od nazw miejscowych, z czego w 33 przypadkach od nazw miejscowości leżących w powiecie łęczyckim:

Dąbrowski – *Stefan Dąbrowski*, Top. 1813, 66 (: n. m. *Dąbrowa* – pow. łęczycki, łódzki, piotrkowski SG) por. n. os. *Dąbrowa*, *Dąbrowski* SSNO

Grabowski – urodzony *Franciszek Xawery Mikołaj Grabowski*, Pr. 1824, 2 (: n. m. *Grabów* – pow. łęczycki SG) por. n. os. *Grabowski* SSNO

Kucharski – *Jakub Kucharski*, Dob. 1821, 55 (: n. m. *Kuchary* – pow. łęczycki SG; a. ap. *kucharz*) por. n. os. *Kucharski* SSNO

Leźnicki – *Alexy Leźnicki*, Pr. 1825, 45 (: n. m. *Leźnica* – pow. łęczycki SG) por. n. os. *Leźnic(s)ki* SSNO

Smoliński – *Franciszek Smoliński*, Pr. 1814, 43 (: n. m. *Smolice* – pow. łęczycki SG; a. ap. *smola*, *smolić*)

Wymysłowski – *Antoni Wymysłowski*, Koz. 1819, 40 (: n. m. *Wymysłów* – pow. łęczycki SG)

Tylko w przypadku jednego nazwiska odmiejscowego wiadomo na pewno, że jego nosiciel pochodził z danej miejscowości bądź w niej mieszkał:

Górski – *Walentego Gurskiego* łowczego w Górkach, Up. 1814, 42 (: n. m. *Góra* – pow. kaliski, płocki; *Górki* – pow. łódzki SG; nazw. *Góra*, a. ap. *góra*) por. n. os. *Górski* SSNO

Przy pozostałych nazwiskach tego typu nie ma podobnych informacji.

Istnieje też nieliczna grupa nazwisk, w przypadku których można przypuszczać, że podstawę ich tworzenia stanowiły imiona. Są wprawdzie nazwy miejscowe, od których mogłyby zostać utworzone, ale ich odległe położenie zdaje się wykluczać odmiejscowy charakter tych nazwisk:

- Danecki* – Antoni Danecki, Gk. 1814, 58 (: n. m. Danec – pow. opolski, Danice – pow. bielski SG; a. n. os. Dan – Daniel lub stp. Bogdan, Niedan) por. n. os. Dan SSNO
- Marczewski* – Błazey Marczewski, Top. 1823, 33 (: n. m. Marczewskie – pow. odolanowski SG; a. n. os. Marek)
- Sobczyński* – Benedykta Sobczynskiego owczarka, Gn. 1813, 73 (: n. m. Sobczyk – pow. konecki, Sobek – pow. sycowski SG; n. os. Sobek – Sobestian, Sobiesław, Sobkowic a. ap. sobek) por. n. os. Sobek SSNO

Warto wspomnieć o jeszcze innych nazwiskach z przyrostkiem *-ski*, mianowicie o tworach sztucznie uformowanych na wzór produktywnego modelu:

- Ciastkowski* – Woyciech Ciastkowski propinator, Ku. 1828, 13 (: nazw. Ciastek, a. ap. ciastko) por. n. os. Ciastko SSNO
- Łaciński* – Jana Łacińskiego, Gn. 1828, 20 (: nazw. Łata)
- Wąsiakowski* – Woyciech Wąsiakowski, Koz. 1814, 31 (: ap. wąsiak 'wąsaty mężczyzna' SW) por. n. os. Wąs, Wąsik SSNO

Godna uwagi jest też wariantywność nazwisk w przypadku jednego nosiciela:

- Baran* : Baranowski
Ciastek : Ciastkowski
Nita : Nitecki

Ilościowa przewaga nazwisk z przyrostkiem *-ski* oraz wspomniana wariantywność zdaje się potwierdzić hipotezę o tendencji do zamiany nazwiska formalnie gorszego na lepsze, mające niejako nobilitować nosiciela – taką właśnie funkcję przypisywano nazwiskom na *-ski*, dawniej przynależnym stanowi szlacheckiemu¹⁰. Na terenie parafii topolskiej spośród 53 przedstawicieli szlachty aż 51 nosi nazwiska utworzone za pomocą formantu *-ski*, m. in.:

- Ostrowski* – wielmożny Franciszek Ostrowski radca Powiatu Tyminica 1818, 11 (: n. m. Ostrów – pow. łączycki, sieradzki SG) por. n. os. Ostrowski SSNO
- Włostowski* – wielmożny Józef Włostowski dziedzic, Up. 1813, 42 (: n. m. Włostowice – pow. łączycki SG.) por. n. os. Włostowski SSNO
- a pozostali nazwiska innych typów (przy czym szlachectwo nosicieli nie jest pewne):

¹⁰ J. Matuszewski, *Polskie nazwisko szlacheckie*, Łódź 1975, s. 27.

Ciastek vel *Ciastkowski* – *Woyciech Ciastek* propinator, Ku. 1828, 44 (: ap. *ciastko*) por. n. os. *Ciastko* SSNO

Kosut – *Jana Kosuta* Sekretarza Podprefektury Powiatu, Dob. 1814, 92 (: ap. *kosuty* ‘ości, igły’ SW)

Wśród nazwisk z przyrostkami zawierającymi **komponent -k-** najliczniejszą grupę stanowią nazwiska z **formantem -ak** przeważnie tworzącym formy patronimiczne. Znajduje to potwierdzenie w badanym materiale zawierającym 113 nazwisk męskich (+ 3 zrekonstruowane) z tym przyrostkiem.

W przypadku 33 nazwisk ich odojcowskie pochodzenie można udowodnić, np. *Augustyniak* – ojciec: *Augustyn* Mikołajczyk, *Filipiak* – ojciec: *Filip* Jaszczak, *Jacczak* – ojciec: *Jacek* Komor, *Kołodziejczak* – ojciec: *Sebastian* *Kołodziej*, *Komasiak* – ojciec: *Grzegorz* *Komasa*, *Wacławiak* – ojciec: *Wacław* Maczak.

Podstawę tworzenia nazwisk z formantem *-ak* aż w 70 przypadkach stanowią imiona (pełne i skrócone).

W grupie 12 nazwisk utworzonych **formantem -ik/yk** możliwa jest też inna interpretacja, bo oprócz bardziej tu prawdopodobnej motywacji przez poświadczone w materiale nazwiska typu A, da się je też rozumieć jako przeniesienia z planu apelatywnego. Dotyczy to pięciu nazwisk, np.

Biczyk – *Jakub Biczyk*, Top. 1813, 2 (: nazw. *Bicz*, a. ap. *biczyk* ‘zdr. *bicz*’ SW, L)

Graczyk – *Jan Graczyk*, Ku. 1814, 73 (: nazw. *Gracz* lub ap. *graczyk* zdr. od ap. *gracz* SW, L)

Dziesięć nazw (+ 2 rekonstrukcje) utworzono za pomocą formatu *-czyk*; ich patronimiczny charakter można w kilku przypadkach udowodnić:

Franciszek Kowalczyk – ojciec: *Kazimierz Kowal*, *Jan Mikołajczyk* – ojciec: *Mikołaj* Pawlak.

W trzech przypadkach zakończenie *-czyk* jest wynikiem nawarstwienia się przyrostka *-ik/-yk* na wcześniejsze *-ek*:

Adameczyk – *Jan Adameczyk*, Top. 1816, 1 (: n. os. *Adamek* – *Adam*)

Olczyk – *Woyciech Olczyk*, Ch. 1819, 22 (: n. os. *Olek* – *Aleksander*)

Tomczyk – *Stanisława Tomczyka*, Up. 1812, 136 (: n. os. *Tomek* – *Tomasz*)
por. n. os. *Tomczyk* SSNO

Formant -ek brał udział przy tworzeniu 6 nazwisk, z czego jedno jest odimienne:

Maciaszek – *Jan Maciaszek*, Dob. 1812, 150 (: nazw. *Maciak* – *Maciej*)
a 5 odapelatywnych:

Bednarek – *Felix Bednarek*, Koz. 1825, 1 (: ap. *bednarz*, a ap. *bednarek*)

Głubek – *Jan Głubek*, Gk. 1813, 99 (: ap. *głubka* ‘rodz. śliwki’ SW
głuba, *kluba* ‘krążek w silnikach windujących’ L)

Milczarek – *Wawrzeniec Milczarek*, Top. 1812, 142 (: ap. *mielczarz* ‘słodownik’ SW, L)

- Owczarek* – *Andrzej Owczarek*, Pr. 1816, 4 (: nazw. *Owczarz*, a. ap. *owczarek* ‘czeladnik owczarski’ SW, L)
Robaczek – *Wojciech Robaczek*, Top. 1815, 18 (: nazw. *Robak* lub ap. *robaczek* ‘zdr. robak’ L)

Nazwiska *Owczarek* i *Robaczek* mogą pochodzić od antroponimów słowotwórczo niemotywowanych.

Formant -ka występuje tylko w czterech nazwiskach:

- Piwocka* – *Antoni Piwocka*, Top. 1820, 61 (: może błąd zamiast *Piwocha*, zob. poniżej)
Pyserka – *Grzegorz Pyserka*, Up. 1824, 65 (: n. os. **Pysera*, *Pyszerka*?) por. n. os. *Piser* SSNO
Skorupka – *Paweł Skorupka*, Pr. 1819, 3 (: nazw. *Skorupa*, a. ap. *skorupka*) por. n. os. *Skorupka* SSNO
Zięta – *Mikołaj Zięta*, Top. 1813, 101 (: nazw. *Zięta*)

Wśród nazwisk utworzonych za pomocą przyrostków z **komponentem -c** 18 zawiera **formant -ic/z/** rozszerzony do **-owic/z/** i **-ewic/z/**. Pochodzą one od nazw osobowych, które z kolei motywowane być mogą przez apelatywa.

- Markiewicz* – *Ignacy Markiewicz* ekonom, Gn. 1812, 121 (: n. os. *Marek*)
Pliszkiewicz – *Ignacy Pliszkiewicz*, Top. 1820, 12 (: n. os. *Pliszka* od ap. *pliszka*) por. n. os. *Pliszka* SSNO
Stachowicz – *Grzegorz Stachowicz*, Top. 1812, 129 (: n. os. *Stach* – *Stanisław*) por. n. os. *Stachowicz/* SNNO
Urbanowicz – *Benedykt Urbanowicz*, Pr. 1824, 28 (: n. os. *Urban*) por. n. os. *Urbanowicz* SSNO
Zelgnicz – *Tomasza Zelgnicza*, Top. 1822, 6 (: n. os. *Zelgno* od n. m. *Zelgno* w pow. toruńskim; ap. *zelga* ‘odwilż’ SW)
Zuchniewicz – *Antoni Zuchniewicz*, Top. 1819, 114 (: n. os. *Zuchny* od ap. *zuchny* ‘odważny, śmiały’ SW)

Przyrostek **-ic/z/** tworzył pierwotnie formy patronimiczne.

Za pomocą **przyrostka -acz** utworzone zostały tylko trzy nazwiska:

- Kobacz* – *Mikołaja Kobacza* żołnierza, Top. 1816, 6 (: ap. *koba* ‘kobyła, klacz’; *kob* ‘chlew’ SSI) por. n. os. *Kobaczowski* SSNO
 [Koplacz] – *Maryanny Koplaczowny*, Top. 1819, 61 (: czas. *koplać* ‘zbijać się do gromady, skupiać’ SW, a. *kuplować* ‘związywać, krępować’ L)
Pałacz – *Marian Pałacz*, Pr. 1820, 102 (: n. os. *Pałacz* od czas. *palać*, *pulić*; a. ap. *pałac*)

Mało popularne są również:

– **przyrostki z komponentem -l-** są tylko dwa nazwiska z **formantem -ala**, jedno ma charakter odczasownikowy:

Niedomagala – *Piotr Niedomagala*, Gn. 1821, 65 (: czas. *niedomagac*), zaś podstawa drugiego jest trudna do ustalenia:

Boruskala – *Woyciecha Boruskały*, Ch. 1824, 65

– przyrostki z komponentem *-s-*

z formantem *-as* utworzono dwa nazwiska:

Figas – *Jan Figas*, Koz. 1811, 11, (: ap. *figa*) – podobne do nazwiska typu A – *Fiugas*, ale są to nazwiska dwóch nosicieli

Kuras – *Filipa Kurasa*, Gn. 1812, 46 (: nazw. *Kura*, a. ap. *kuras* ‘kapłon’ SW) por. n. os. *Kuras* SSNO,

a z formantem *-us* tylko jedno:

Szalus – *Stanisław Szalus*, Ryb. 1823, 9 (: ap. *szaleniec*, *szalony*: ap. *szala* ‘miska przy wadze’ L; może niem. n. os. *Schalle* Naum., *Schall* Gott.)

– przyrostki z komponentem *-ch-*, jedno nazwisko z przyrostkiem *-ocha*;
Piwocha – *Jan Piwocha*, Up. 1824, 69 (: ap. *piwo*) por. n. os. *Piwo* SSNO

– przyrostki z komponentem *-n-*, jedno nazwisko z przyrostkiem *-ina*:

Sucina [Szucina] – *Marcin Sucina*, Gk. 1813, 13 (: czas. *sucić*, *suci* ‘należy do czego, przylega’ SW)

Pozostałe przyrostki izolowane:

-a: nazwiska z formantem *-a* utworzone na skutek zmiany paradygmatu:

Krawęda – *Sobestyan Krawęda*, Ryb. 1812, 82 (: ap. *krawędź* ‘brzeg, kant’ SW, L)

Zięta – *Wawrzeńca Zięty*, Top. 1820, 3 (: ap. *zięć*, *zięciaszek* [ziętaszek] SW)

-ów: nazwisko, które prawdopodobnie pierwotnie było przymiotnikiem dzierżawczym:

Kaskow – *Jozefa Kaskow*, Top. 1821, 1 (: n. os. *Kaśka* – *Katarzyna* lub *Kazek* – *Kazimierz*; a. niem. n. os. *Kaske* Gott.) por. n. os. *Kaski* SSNO

Wynikiem derywacji paradygmatycznej jest nazwisko *Ciastek* (do jego powstania doszło drogą zmiany paradygmatu nijakiego na męski:

Ciastek – *Woyciech Ciastek* propinator, Ku. 1828, 44 (: ap. *ciastko*) por. n. os. *Ciastko* SSNO.

W niektórych wypadkach zakwalifikowanie nazwisk do jednej z dwóch głównych grup: przeniesionych do planu antroponimicznego z planu apelatywnego oraz motywowanych morfologicznie nie jest sprawą prostą, możliwa jest bowiem dwojaka interpretacja.

Nazwisk, co do których można mieć tego typu wątpliwości, jest wiele, np. *Kowalczyk* może być formą patronimiczną utworzoną od nazwiska *Kowal*, może też pochodzić od apelatywu *kowalczyk*, podobnie:

Kujawiak – *Jan Kuiawiak*, Up. 1813, 93 (: nazw. *Kujawa* lub ap. *kujawiak* 'pochodzący z Kujaw; rodzaj tańca' SW, L) por. n. os. *Kujawa* SSNO

To samo dotyczy wspomnianych wyżej nazwisk *Owczarek*, *Robaczek*.

Jednoznaczna interpretacja form tego typu nie jest możliwa, ponieważ obydwie możliwości ich tworzenia są jednakowo prawdopodobne. Zasób informacji zawartych w niektórych aktach¹¹ pozwala na rozstrzygnięcie tego problemu, jednak dla sklasyfikowania większości nazwisk konieczne było przyjęcie pewnych założeń, mianowicie nazwiska derywowane, dla których istnieją antroponimy mogące stanowić podstawę derywacji, zostały zaliczone do nazw morfologicznie derywowanych odojcowskich (np. *Kowalczyk*, *Owczarek*, *Robaczek*).

Podobnie jest w przypadku nazwisk zakończonych jednym z przyrostków tworzących formy patronimiczne i imiona skrócone: *Maciak*, *Pietrek*, *Pawełek*. Wiele nazwisk tego typu zostało zrekonstruowanych na podstawie form żeńskich.

Osobną, dość liczną grupę, stanowią patronimika odimienne utworzone różnymi przyrostkami i pełniące funkcję nazwisk. Nazywanie synów określeniami utworzonymi od imienia ojca (rzadziej matki) było chyba najprostszym i bardzo popularnym sposobem nawet w XIX w., kiedy nazwisko powinno być już stałe i dziedziczne¹².

Istniało wiele możliwości tworzenia nazwiska odmiennego – do pełnej lub skróconej formy imienia dodawane były przyrostki tworzące patronimika – jedno imię mogło więc stać się podstawą różnych nazwisk, np.

Jakub : *Kubiak* – *Jakubowicz*

Maciej : *Maciak* – *Maciaszek* – *Maciaszczyk*

Michał : *Michalak* – *Michalczyk* – *Misiak*

Formy patronimiczne tworzone były od różnych podstaw, dlatego też jedna osoba mogła być identyfikowana za pomocą różnych antroponimów, np. *Stefan* – syn *Sebastiana Kolodzieja* funkcjonuje jako *Stefan Sobczak* lub *Stefan Kolodziejczak*, a *Ignacy* – syn *Pawła Olczaka* nazywany jest *Ignacym Olczakiem* lub *Ignacym Pawlakiem*.

Częstym zjawiskiem jest też wariantywność przyrostków w antroponimach odnoszących się do jednego nosiciela: *Lipczak* – *Lipecki*, *Kucharczyk*

¹¹ Przede wszystkim w aktach ślubów, gdzie podane są imiona i nazwiska rodziców nowożeńców.

¹² O pochodzeniu nazwisk oraz ich stabilizacji: J. Matuszewski, *Ewolucja nazwisk polskich*, „Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego” 1970, t. XVI i S. Grzybowski, *Nazwisko i jego stałość w dawnym prawie polskim*, „Onomastica” 1957, t. III, s. 485–514.

– *Kucharski*, co tworzy wprawdzie bogaty zasób różnorodnych antroponimów, ale zarazem świadczy o braku ich stabilizacji.

C. W analizowanym materiale onomastycznym zawarto nazwiska, dla których nie jest możliwe ustalenie etymologii w ogóle, bądź też nie ma pewności, czy etymologia została ustalona właściwie.

Całkowicie niejasne są trzy nazwiska: *Boruskała*, *Czyzrowski*, *Pelur*. W kilku innych wypadkach interpretacja jest niepewna:

Chyślak – *Pietra Chyślaka*, Ryb. 1823, 9 (: może czas. *chystać* ‘huścić, kołysać’ SW)

Grzonek – *Alexy Grzonek*, Top. 1824, 49 (: może czas. *grzonąć* ‘uderzyć’ SW, L)

Liczną grupę stanowią nazwiska obcego pochodzenia – niemieckie i żydowskie (w sumie 85 form męskich).

Część nazwisk niemieckich osadników została zachowana w pierwotnej formie:

Gottlib – *Jan Gottlib*, Top. 1818, 28 (: niem. n. os. *Gottlib* Naum.) por. n. os. *Gotlib* SSNO

Kraft – *Ludwik Kraft*, Top. 1815, 29 (: niem. n. os. *Kraft* Gott.) por. n. os. *Kraft* SSNO

Neuman – *Michał Neuman*, Janów 1812, 80 (: niem. n. os. *Neumann* Gott.)

Większość została w różnym stopniu przyswojona i dostosowana do wymogów języka polskiego. Dotyczy to głównie adaptacji fonetycznych typu:

Cangier – *Michała Cangiera*, Ch. 1818, 19 (: niem. n. os. *Zanger* Gott.)

Krac – *Ludwik Krac*, Top. 1816, 43 (: niem. n. os. *Kratz* Gott.) por. n. os. *Kracz* SSNO

Sztuke – *Jakoba Sztuke* kolonisty, Top. 1828, 23 (: niem. n. os. *Stücke* Gott.)

Nazwiska obce były również polonizowane słowotwórczo poprzez tworzenie rodzimych form pochodnych od podstawowych niemieckich czy żydowskich, jednak na terenie parafii topolskiej dotyczyło to głównie form żeńskich. Zapisów takich jest tylko kilka, np. *Kracianka* (: *Krac*).

Nazwiska Żydów mają najczęściej rodowód niemiecki: *Gold-*, *Rosen-*, *Blumen-* w złożeniach z *-berg*, *-tal*, *-baum*, *-band*, *-stein*.

Goldberg – Starozakonny *Haim Goldberg*, Top. 1824, 2 (: niem. n. os. *Gold*, *Berg* Naum.) por. n. os. *Goldberg* SSNO

Rozemberg – *Icka Rozemberga*, Top. 1828, 1 (: niem. n. os. *Rosenberg*/er/ Naum.) por. n. os. *Rosenberg* SSNO

Rzadko występują nazwiska równe imionom, np.:

Mendel – *Beniusiak Mendel*, Top. 1815, 20 (: niem. n. os. *Mendel* Gott.)

Niekiedy patronimikum pełni funkcję nazwiska żydowskiego, stąd np. formy na *-owicz/z/*:

Szmyszowicz – Starozakonnego *Icka Szmyszowicza*, Top. 1823, 64 (: n. os. *Szmysza*, *Szymcha*, *Szymcho* – *Szymon*)

i -ewic/z/:

Markiewicz – Starozakonny *Zelek Markiewicz*, Top. 1816, 61 (: n. os. *Marek*).

Analizie poddano 607 nazwisk (w tym 67 zrekonstruowanych). Zastosowany podział wykazał ogromną przewagę ilościową nazwisk motywowanych morfologicznie (512, w tym 53 zrekonstruowane) nad przeniesieniami (95 – 14 zrekonstruowanych).

W grupie przeniesień najwięcej jest odprzezwickowych, mniej liczne pochodzą od nazw zawodów i stanowisk. Rzadkie są nazwiska pochodzące od imion, a odmiejscowe i utworzone od nazw etnicznych zupełnie wyjątkowe. Wnioski te opatrzyć należy zastrzeżeniem: granice między typami bywają płynne.

To samo zastrzeżenie dotyczy interpretacji nazwisk motywowanych morfologicznie.

Nazwiska męskie tworzone były za pomocą przyrostków o różnym stopniu produktywności:

-ski	283 + 48 rekonstrukcji
-ak	113 + 3 rekonstrukcje
-ik, -yk/-czyk/	22 + 2 rekonstrukcje
-ic/z/	18
-ek	6

Pozostałe przyrostki: *-ka, -acz, -a, -ala, as, -ocha, -ów, -us* występują w pojedynczych przypadkach.

Z analizowanego materiału można wysnuć wniosek, że mimo tendencji do stabilizacji, pojawiają się również pewne wahania w formie nazwisk, szczególnie jeśli chodzi o formacje patronimiczne – antroponimy tworzone były za pomocą odpowiedniego przyrostka, np. od zawodu ojca, jego nazwiska lub imienia. W takim przypadku jedna osoba mogła być dwójako nazywana, tak jak

Stefan Sobczak vel *Stefan Kołodziejczak* – syn *Sebastiana Kołodzieja*

Również wariantywność przyrostków przy tej samej podstawie powodowała, że jeden nosiciel miał dwa różne (pod względem słotwórczym) nazwiska.

W przypadku małej parafii oraz stosunkowo niewielkiego zakresu czasowego i ilościowego materiału (2016 aktów), istnieje możliwość potwierdzenia przynajmniej niektórych zjawisk tego typu. Są one dowodem na to, że stabilizacja nazwiska była procesem długotrwałym i jeszcze w pierwszej połowie XIX w. kierowano się zwyczajowym nazywaniem poszczególnych członków danej społeczności, a nie przepisami administracyjnymi.

WYKAZ SKRÓTÓW

a.	albo
ap.	apelatyw
czas.	czasownik
Gott.	M. Gottschald, <i>Deutsche Namenkunde</i> , Berlin 1954
L	S. B. Linde, <i>Słownik języka polskiego</i> , t. I–VI, Lwów 1860
Mącz.	J. Mączyński, <i>Nazwiska łodzian</i> , Łódź 1970
Naum.	H. Naumann, <i>Familiennamenbuch</i> , Leipzig 1989
nazw.	nazwisko
n. etn.	nazwa etniczna
n. m.	nazwa miejscowa
n. os.	nazwa osobowa
niem. n. os.	niemiecka nazwa osobowa
por.	porównaj
pow.	powiat
SG	<i>Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich</i> , red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, t. I–XVI, Warszawa 1880
SNS	S. Rospond, <i>Słownik nazwisk śląskich</i> , cz. 1–2, Wrocław 1967–1973
SSNO	<i>Słownik staropolskich nazw osobowych</i> , red. W. Taszycki, t. I–VI, Wrocław 1965–1985
SST	<i>Słownik staropolski</i> , red. S. Urbańczyk, t. I–X, Warszawa 1953
SW	<i>Słownik języka polskiego</i> , red. J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki, t. I–VIII, Warszawa 1900–1927
zdr.	źródła
zob.	zobacz

SKRÓTY NAZW MIEJSCOWOŚCI

Ch.	Chrzastówek	Ku.	Kuchary
Dob.	Dobrogosty	Pr.	Prądzew
Gk.	Gawronki	Ryb.	Rybitwy
Gn.	Gawrony	Top.	Topola
KoD.	Kozuby od Dobrogost	Up.	Upale
Koz.	Kozuby		

*Ёланта Собур***ФАМИЛИИ В ПРИХОДЕ ТОПОЛЯ КРУЛЕВСКА ПОД ЛЕНЧИЦЕЙ В ПЕРИОД
1811–1828 ГОДОВ (НА ОСНОВЕ ПРИХОДСКИХ КНИГ)**

В статье рассматривается 611 личных имен, выполнявших в приходских книгах роль фамилий, прежде всего крестьянского населения (хотя наблюдаются также заметки о фамилиях шляхты и евреев). Несмотря на обязывающий в I пол. XIX в. административный указ о наличии определенной фамилии, в этом плане господствовали старые обычаи: наблюдается все время довольно большая вариантивность и колебания, прежде всего в патронимических конструкциях, образуемых посредством суффиксации от названий профессии, имени или фамилии отца. Анализ показал большое количественное преобладание имен с морфологической мотивировкой (517) над переносами (94). В группе переносов преобладают производные от прозвищ, реже встречаются происходящие от названий профессии и чинов, немногочисленны производные от имен и совсем исключительны случаи „фамилий“ восходящих к этническим и топонимическим названиям. Среди имен с морфологической мотивировкой большинство возникло благодаря применению суффиксов *-ski*, *-ak*, *-ik//-yk (-czyk)* и *-ic(z)*.